

Gaszó Hargita

A KRITIKUS FEGYVERTELENÜL HAGYJA EL A CSATATERET

The critic leaves the battlefield weaponless

Podolszki József: *Vidékiesség – európaiság*. Forum, Újvidék, 2008

Az 1986-ban elhunyt Podolszki Józsefet elsősorban költőként és publicistaként tartják számon, de tanulmányokat és kritikákat is írt, melyeket az *Új Symposion*, a *Híd*, az *Üzenet*, a *Képes Ifjúság* és a *7 Nap* közölte. Első alkalommal adta ki kötetbe rendezve az Új Symposionban megjelent tanulmányokat 2008-ban a Forum Könyvkiadó, a bácsfeketehegyi Podolszki József Emlékbizottság ajánlására. A könyv szerkesztője, Bordás Győző jegyzetében megemlíti, hogy nem alkalmi vállalkozásról van szó, hanem egy sorozat elindításáról, melynek a *Vidékiesség – európaiság* c. tanulmánykötet az első állomása.

A figyelemfölkeltő füzöld kötet borítója harsány színnel hirdeti az európaiság és a vidékiesség fogalma közt húzódó ambivalens érzelmeket. A 133 oldalas könyvbe hat tanulmányt válogattak be az 1967-től 1980-ig terjedő időszakból.

Az idegenségérzettel foglalkozik az író az *Elidegenedés és költészet* c. 1967-es tanulmányában. Podolszki József szerint összefüggésbe hozható az elidegenedett költészet az elidegenedett életformával. Fölteszi a kérdést, hogy vajon a költészetről mint elidegenedett művészetről beszélünk-e, vagy csak egyszerűen elidegenedett költészetéről. A modern költészetet taglalva, a formaelméleti szempontokat is figyelembe véve, megjegyzi, hogy a verses formán kívül a prózát is használja a modern költészet, a metrumos verseléstől elfordul a prózai formák felé. Kedveltté válik a prózavers, a szubjektív és az esszéregény a modern prózában, tehát műfaji egységesülés megy végbe, és egyre több az intellektuális elem. A tanulmány epilógusában kifejti, hogy a költészet elidegenedése mögött az emberi lét kilátástalansága rejtőzik. Az elidegenedett jelző az egzisztenciális, dekadens válság felé visz.

A kritika föllendülésének mikéntje foglalkoztatja Podolszkit az 1968-ban közzétett *Az irodalom rétegeiről való tanítás mesterséges kategorizálása* c. tanulmányában. A Vajdaságnak és az akkori jugoszláviai magyar irodalomnak kevés objektív értékelésű kritikusa volt. Podolszki szerint az érett költészet előbb-utóbb maga után vonja a kritika föllendülését. A termékeny elégedetlenséget kell választani a renyhe elégedettség és problémamentesség helyett. Tanulmányában arról is szól, hogy a *Hídnak*, az *Új Symposionnak* és más folyóiratnak

nemcsak irodalmi daganatként kellene aposztrofálnia a kritikát, élösködő izgága akadémuskodónak a kritikust, hanem nagykorúsítani kellene a kritikairásukat, és tekintélyt szerezni a műfajnak.

Ifjúsági regényeink hitelességproblémáját veszi górcső alá a *Koravén emberkék* c. 1972-es tanulmányában. A regény hitelességének esztétikai mércéjét járja körül, amikor Varga Zoltán anakronisztikus regényszemléletét kritizálja, mely látásmód fölrotta egykor a *Via Italia* c. Domonkos-regénynek azt, hogy mozzanatai nem szavahihetőek. A tanulmányíró szerint mértékadó műtől nem kérjük számon a hitelességet, mégis, Podolszki állandóan fölemlegeti a szereplőkről és a korról festett valóság-hű kép evidenciáját. Domonkos István *Via Italiáját* tartja az egyetlen hiteles ifjúsági regénynek, még ha az akkori irodalomkritika értetlenül is állt a mű előtt, hiszen polifón regény lévén, egyneműséget vártak el tőle. Podolszki szerint ifjúsági regényeinkben mindent ki akarnak mondani a szerzők. A tanulmányban szereplő Michel Butor- és Nagy László-idézetek mind a valóságreferenciára utalnak. Sartre-ot is beemeli a szövegbe az író, jelezve, hogy a stílus adja meg a próza értékét. A ma már kevészer emlegetett Bogdánfi Sándor logikátlan kompozíciójú tézisregényét is kritizálja. Szerinte rombolja a mű hatását a túlhangsúlyozott és agyonmagyarázott szimbólum: ezt ismeri föl Deák Ferenc, Fehér Kálmán és Gion Nándor regényeiben is.

A *Vidékiesség, jugoszlávság, európaiság – harc az autonóm irodalomért* c. újabb szövegegész a *Symposion* előtanulmányaként van föltüntetve. Számozással lazább szerkezetűre tagolja szét az 1972-ben írt vázlatokat, gondolatokat, érveket, ellenérveket, hogy könnyebb legyen a majdani módosítás vagy törlés lehetősége. Irodalmi-szellemi életünk múltját cédulázza föl a tanulmányban, különös tekintettel a *Symposion* útjára. A jugoszláviai magyar irodalom általános fejlődésvonalát kívánja fölvezetni, bár kétli, hogy egyszeri nekifutásra véglegesíthető lehetne ez az értékelés. Mindenekelőtt a *Symposion* szerepét, helyét és jelentőségét vizsgálja abban az intervallumban, amikor nem volt magyarországi könyvimport, tehát csak a jugoszláv irodalom gyakorolhatott rájuk döntő hatást.

Az 1958-tól 1961-ig terjedő időszakot áttekintve megjegyzi Podolszki, hogy olyan jelentős kritikai tanulmánykötetek születnek, mint B. Szabó Györgynek a *Tér és idő*, Bori Imrének *Az ember keresése* és Sinkó Ervinnek a *Magyar irodalom* c. munkája. Egy Bajza József-idézetrel indul a tanulmány, és maga az *Ifjúság* c. hetilap irodalmi mellékleteként megjelenő *Symposion* is 1962-ben, létrejötte után néhány hónappal. Program és kialakult törzsgárda nélkül startol a melléklet. Az 1961–62-es *Symposion*-írásoknál már fontos a mottó; Tolnai Ottó, Bányai János és Domonkos István szövegei tele vannak név- és szövegutalásokkal. Tolnai és Bányai lesz az, aki lefekteti a *Symposion* elméleti alapjait. A környezetükhöz való hasonló kritikai viszonyulás és a jugoszláviai magyar irodalom esztétikai nagykorúságát számon kérő modor volt bennük azonos. Tolnai és Bányai is kialakított egy tagadásra épülő symposionista magatartást, melyet az

irónia és a harcossággal jellemzett saját környezetükkel szemben. Irányvonalukat a tudatos alkotói magatartás, a kulturális hétköznapiak aktív követése és a környezet radikális átértékelése szabta meg. Szerintük nem függetleníthetők egymástól a társadalom, a táj, a művészet és a világesemények relációi. Eleddig ismeretlen volt az a lexikonszerű irodalmi-művészeti írás, melyet műveltek.

A *Symposion* kapcsán központi kritériumként az esztétikai érték kerül előtérbe. Podolszki „tőparti” irodalmi életnek, a *Symposion* pedig templomtoronyperspektívának nevezi a korabeli jugoszláviai és vajdasági magyar szellemi élet kritériumrendszerét, melyet szellemi vidékiességként aposztrofálnak. Podolszki áttekinti még tanulmányában a *Híd* ötvenes évekbeli szerepét, valamint a Sinkó Ervin alapította újvidéki Magyar Tanszék kérdésköreit.

Fontos érintkezési pontként regisztrálja azt a harcot, melyet Szenteleky Kornél és a *Symposion* is folytatott a vajdasági magyar irodalom szellemi autonómiájáért. A kettejük harca közötti különbség azért tetten érhető, hiszen Szenteleky couleur locale-ja a passzív autonomitást helyezte előtérbe, míg a symposionisták pannon fűgája az aktívát. A szentelekys elkeseredettség sohasem hatott igazán a *Symposion* íróira, mégis, nagy foganatja volt a „semiből teremteni mítoszt”-féle Szenteleky-elméletnek.

A *Symposion* elveti a klisékben való gondolkodást, a sematikus irodalmat. Vallja, hogy a jelentős költői alkotás egyben az addigi költészet kritikája is.

A következő tanulmány 1974-ben íródott *A nyitott esztétikai világgép* címmel. Bányai János kritikaszemléletét és módszereit járja körül. Első számú követelménye a kritikusnak a tevékenységnek az önmagát pontosan definiálni tudó magatartás. Bányaira a műközpontú irodalomszemlélet és a dogmaellenesség jellemző, szerinte a művel szembeni egyetlen kritérium a kritikus állásfoglalása lehet. Podolszki megpróbálja körvonalazni Bányai kritikaelméletének legfontosabb gócait. Bányai rendszerének alapját úgy lehetne meghatározni, hogy problémaköre mindig a vizsgált mű fölvetette konkrét esztétikai kérdés, az esztétikum megvalósulásából eredő probléma. *A szó fegyelme* c. Bányai-kötetben figyelhetjük meg azt az induktív módszert, mely szerint az esztétikum egyetlen hiteles megközelítési módja a belső szemléletet érvényesítő módszer. Szerinte tárgyaltan az olyan kérdéskomplexumok tanulmányozása, melyeket a vizsgált költészet nem vet föl. Bányai kiemeli a mű sajátosságát, ismeretei alapján írja körül a mű által fölvert problémát. A végső konklúziója nem előregyártott tézisként merül föl, hanem kitartó munkájának következetes eredménye. Bányai nyitott esztétikai világgépét sémákon próbálja ábrázolni a tanulmányíró.

Fontos a kritikusnak a költészet – kritika és az esztétika – kritika relációjának megítélése. Leszögezi az író, hogy még véletlenül sem tekinthető a kritika a műalkotáson élőködő kísérő jelenségnek, hanem a kritikát mint önállósult alkotói tevékenységet kell föl fogni. Podolszki fölveti a kérdést, hogy a kritika mint alkotás a költészet versenytársává válhat-e anélkül, hogy lemondana a mű-

alkotáshoz való kötöttségről. A kritikának csak a költészet, a konkrét műalkotás a mérvadó.

A kötet utolsó tanulmánya, a *Csodavárók* c. 1980-as kelezésű. A jugoszláviai magyar irodalom nemzedékkérdéséhez kíván hozzászólni. A hatvanas évek végi, hetvenes évek eleji nemzedékké nem szerveződött fiatal írógárda nem újította meg az irodalmat, nem adott új lökést a fejlődésnek. Podolszki a gyarmati sorssal egyenlíti ki a kisebbségi irodalmat, hiszen behozatalból él. Így alakulhat ki a kisebbségi tudat, amely melegágyat adhat a dilettantizmusnak és a provinci-alizmusnak, ahol az eredet a legfőbb pillér, a saját termék a legértékesebb.

Podolszki József azon véleményen van, hogy az igénytelenség és a vidékieség ellen igényesebb és céltudatosabb szerkesztéssel, a közlés és a kiadás kritériumának megnövelésével harcolhatnánk. Egy európai igényű olvasóközönség szükségleteit kielégítő értékskálát kellene teremteni.

Janovics Mária

KÓDOK ÉS KULTÚRÁK

Codes and Cultures

Kapcsolatok és kibontások. Kód–irodalom–kultúra–régio III. Szerkesztette: Hózsza Éva és Horváth Futó Hargita. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2008

A *Kód–irodalom–kultúra–régio III.* alcímet viselő sorozatban a harmadik kötet a sokféleség, a kultúrák összeköthetőségéről és elkülönítéséről közöl különböző nézőpontokat. Nyolc kutató, Andrić Edit, Bene Annamária, Csányi Erzsébet, Horváth Futó Hargita, Hózsza Éva, Ispánovics Csapó Julianna, Samu János Vilmos, Káich Katalin (projektumvezető) és Silling István publikálta tevékenységének eredményeit.

A kötet első fejezetében, melynek címe: *Anyanyelv és nyelvi performancia*, Silling István *Nyugat-bácskai magyar élőnyelvi szövegek* című dolgozatának eredményeit olvashatjuk. A nyelvészeti vizsgálódás célja a mai nyelvi realizáció és az archaikus nyelvjárási jellegzetességek bemutatása, melyek a helyi kommunikációs eszközt képezik. Az interferencia jelensége mellett a nyelvjárársra jellemző még az archaikus elemek kiszorulása is. A magnetofon-felvételeken rögzített szövegek között bezdáni, kupuszinai, szilági, doroszlói és gombosi szöveg is helyet kapott. Kulcsszavak: nyelvjárások, lexikális egységek, élőnyelvi szöveg, nyelvi realizáció, funkcionalitás.

Ebben a fejezetben közli Bene Annamária *Amit a kognitív és kommunikatív kompetenciáról tudnunk kell* című kutatásának eredményeit. Először is leszögezi, hogy bár megtanuljuk a nyelvet beszélni, mégsem tudja a beszélő a gondolkodás eszközeként használni. A Dell Hymes (amerikai antropológus, nyelvész) által meghatározott kommunikatív kompetencia (mint az anyanyelv szerkezetéről alkotott tudatalatti nyelvi ismeret) mellett a nyelv szerkezetét is ismerni kell. Az ehhez hasonló, Skutnabb–Kangas–Toukoma vizsgálatait is olvashatjuk a dolgozatban, mely szerint van különbség a nyelv használata és a nyelvről szerzett ismeretre vonatkozó tudás között. James Cummins két új terminust vezetett be: *Basic Interpersonal Communicative Skills (BICS)* és a *Cognitive Academic Language Proficiency (CALP)* fogalmakat. A BICS kifejlődéséhez két évre, míg a CALP kifejlődéséhez öt vagy hét évre van szükség. A dolgozat következő szempontja a kommunikatív és a kognitív kompetencia jelentésének pontosítása. A kognitív szempontból igénytelen, kontextusba ágyazott kommunikatív kompetencia a társalgási, míg a kontextuscsoökkentett kognitív kompetencia a gondolkodási szintet jelenti. A dolgozat tartalmazza a felsorolt tulajdonságokat